

Христо Петрески

Универзитет аудио-визуелних уметности ЕСПА

Скопље

УДК: 371.3::821 ;

821-342

ИД БРОЈ: 208617484

Стручни рад

Примљен: 27. септембар 2013.

Прихваћен: 21. април 2014.

СРПСКА И МАКЕДОНСКА АУТОРСКА БАЈКА У НАСТАВИ

Апстракт: У раду се, применом аналитичко-синтетичке и компаративне методе, разматрају предности наставне обраде српске и македонске бајке у млађим разредима основне школе. Тумачи се поетика бајке, њен значај, поруке и улога у развоју духовног живота детета и његовом формирању у здраву и уравнотежену личност. Зкључује се да се преко бајке ученици уводе у уметничку књижевност, такође и у самостални рад на књижевном делу, што је основа за развијање заинтересованости за књигу уопште, као и мотивација за индивидуално литерарно стваралаштво.

Кључне речи: ауторска бајка, српска бајка, македонска бајка, лектира, поетика

Темељи књижевне културе ученика постављени су онда када је он оспособљен да анализира текст. То је веома сложен процес, а лектира је ту највећи изазов. Обрада садржаја из лектире је поуздан показатељ колико је ученик оспособљен да самостално и критички приступи обради књижевног дела, да га доживи, да га разуме, да усвоји његове етичке и естетске вредности.

О значају књига из лектире и не треба посебно говорити, јер се подразумева да је реч о врхунским књижевноуметничким достигнућима. Историјски, бајка је имала пресудан значај у васпитно-образовном формирању младе личности, јер она као жанр дубоко прожима биће детета и побуђује његову фантазију. У садашњем тренутку, на почетку двадесет првог столећа, деца су све већи „зависници“ од електронских медија, а све мањи приврженици штампаној речи. Зато школа мора да будно приступа формирању личности, да негује хумане, а не виртуелне вредности и да ученика врати цивилизацијски провереном медију – књизи.

Наставна обраде бајке је добро теоретско-методички покривена, али она увек оставља простор за бољу и креативнију интерпретацију, јер сваки је текст уникатан. Томе помажу и најновије методе и технике за рад на тексту.

Сваки наставник перманентно треба да гради себе као савременог и креативног стратега наставе.

Компаративни приступ требало би да на најбољи начин прикаже и наша настојања као истраживача да побољшамо реалност тиме што бисмо нека своја сазнања понудили широј јавности. Надамо се да ће и школе позитивно реаговати. Надамо се, такође, да ће се у будућности теорија и пракса у Републици Србији и Републици Македонији међусобно више прожимати и тако унапређивати.

За бајку можемо рећи да је усмена легендарна историја са елементима мита, веровања, обреда и обичаја давних времена, а фантастика у њој је уметничка имагинарна творевина писца, који инстинктом и знањем покушава да продре у најдубље слојеве своје подсвести. Притом, писац ствара оно што би могло да буде, а не оно што је било.

Треба истаћи да је уметничка бајка, односно бајковита прича, потребна деци колико и одраслима, као вид задовољења базичних потреба које је човек од давнина уносио у генетски код. Међу многим причама које деца слушају у детињству, бајке заузимају посебно, почасно место.

Спознавши значај бајки за развој личности детета, Гроздана Олујић у огледу о поетици бајке тврди да бајка детету нуди наду да је један хуманији свет ипак могућ, или би бар морао бити. Мудрија и старија од свих књижевних родова, бајка то добро зна, отварајући просторе једног другачијег, лепшег света какав је могућ, можда само у сну, јер бајка јесте човеков сан о срећи, чистије и лепше лице стварности. „Језиком симбола, језиком архетипова, бајка малом читаоцу открива поверење у самога себе и наду да се и у беспутици може наћи пут, да ништа и за сва времена није и не може бити изгубљено, да правда надилази неправду а љубав очајање, беду, па и саму смрт. Отуда толики значај бајке, њено непрестано обнављање, трајност, због чега смо управо у доба чудовишног развоја науке и технике сведоци појаве нових књига бајки које више не пишу само писци за децу, већ и филозофи, песници, нобеловци (Ескарпи, Колаковски, Итало Калвино, Исак Башевис Сингер итд.) уносећи у бајку нове садржаје, свесни улоге бајке у развоју духовног живота детета и његовом формирању у здраву и уравнотежену личност“ (Олујић 2006: 84).

Савремени психолози, из угла своје струке, препоручују родитељима да читају бајке и сасвим малој деци. Они запажају да су описи личности из бајки добра прилика да родитељи питањима подстичу дете да самостално процењује понашање позитивних и негативних јунака бајке. У периоду одрастања за децу је веома важно да науче да разграниче добро од зла. Бајке су поетичне, метафоричне и подстичу имагинацију, развој дечје психе и њихово одрастање. Дакле, деца приликом рецепције бајке желе да осете јаке емоције, да доживе занимљиву радњу, што на њих делује развојно.

Постоји чак и енциклопедија децјих страхова, под називом *Азбука храбрости*. Реч је о делу руске ауторке Наталије Чуб (2011), која се пишући ову књигу руководила – бајкотерапијом. Ова интерактивна књига помаже детету да се ослободи страхова – попут страха од мрака, лифта, паука, доктора, аутомобила, ватре. Поред тога, кроз ову необичну бајкотерапију, деца ће научити како да савладају трему пред јавне наступе, како да савладају страх од самоће, како да се не боје страшних снова.

У бајкама деца могу да пронађу садржаје који их уче препознавању значајних врлина као што су упорност, нада, одлучност. Уметност приповедања вековима плени пажњу, јер помаже човеку да о својој личности и својим односима са другима потпуније расуђује, да се у вртлогу свакодневних брига, неспокоја и дилема сигурније оријентише ка препознавању и налажењу истине и непролазних духовних вредности. Посредством узбудљиво описаних догађаја и примера јунака из прича, романа или бајки, деца спонтано уче како је важно да се труде да стекну и сачувају врлине: самилост, пожртвовање, несебичност, храброст. Такође, вредна књижевна дела, а посебно она која су исказана у форми бајке, опомињу их да је опасно и штетно поистовећивати се са карактерним особинама негативних јунака, пошто они на крају никада, уистину, и нису победници.

Добра прича је уметност доброг, потпуног и искреног, животно надахнутог приповедања, подстиче духовни развој човека, а посебно деце. Она не само да развија способност детета да машта о најразличитијим личностима, догађајима или просторима већ усредсређује његову пажњу на особине описаних ликова и на значај и утицај ових особина на њихове међусобне односе. Лепе приче поучавају децу, тако што их припремају да уоче, разликују и вреднују своја осећања, мисли и поступке, али и да их наслуте и препознају код људи из свог окружења.

Бајке имају и педагошку димензију која је у функцији остваривања и откривања смисла рада, енергије да се дође до дубљих слојева значења, да се досегну тајне сакривених светова. Своје виђење бајке покушали су да дефинишу психолози и психијатри, филозофи и лингвисти.

Недвосмислена је корист уметничке бајке. И оне, као и народне бајке, доприносе идентификацији детета са позитивним јунацима у узрасту у коме се људи суочавају и сагледавају поларизовано – најчешће биполарно: као добри или лоши. Бајка остаје наша потреба и касније, када са одрастањем потпуније разумемо њена скривена унутрашња значења. Лековита у свим временима, она може помоћи човеку да одоли искушењима која му намеће свакодневица и стога остаје један од најомиљенијих жанрова.

Владета Јеротић запажа да се снажна потреба предшколске, али и школске деце за причама и бајкама може употребити и као ефикасно терапеутско средство. Док, размишљајући о васпитању деце, индијски песник Тагора

проницљиво запажа да је важно препознати и задовољити потребу личности детета за добрим и мудро написаним или изговореним причама.

Уврежено је мишљење да су само народна остварења праве бајке, у чему унеколико има и истине. Ипак, и најчувеније бајке, какве данас знамо, претрпеле су ауторску прераду. И ауторска бајка, међутим, може имати високе домете. Од ње се очекује уметничка вредност, пре свега маштовитост и лепота наратије. Бајка је спој поетског, фантастичног и конкретног (егзактног). Њена композиција је одређена: главни јунак и народне и ауторске бајке мора прећи одређени пут и савладати препреке које су различите. Најважније је, међутим, да бајка за полазну тачку има велику чежњу, жељу или хтење који ће довести до чудесне трансформације, те се стога оваква прича, ако и има примесе других жанрова, може прихватити као бајка.

Ауторска бајка је заступљена и у македонској књижевности за децу, али је развезана по часописима и збиркама прича, те недовољно уочљива. Савремени писци траже нове теме и мотиве. Структура наратије и начин размишљања данашњих аутора блиски су остварењима Вајлда и Егзиперија, а постоји и утицај фантастике, нарочито Толкина и Павића. Данашња бајка приближава се и психолошкој причи и таква остварења могу бити веома привлачна. Бајке наших савремених аутора одмичу се од класичног обрасца, све су занимљивије и с пуним правом их можемо називати уметничким.

С обзиром на многа преплитања и утицаје, српска и македонска бајка, као и друге јужнословенске бајке, део су не само европске већ и светске књижевности. Примајући одређене утицаје и елементе, оне су увек остајале аутономне, изражавајући притом менталитет поднебља коме припадају. Тако ауторска бајка неминовно носи трагове веровања, митова, легенди народа коме припада. Њиховим читањем и проучавањем долази се до сазнања да духовних граница нема, те су тако српска и македонска бајка, као и друге јужнословенске бајке примале бајковите клице стварајући богате ризнице народне и ауторске бајке, сопствену визију света и човека у њему, поезију свога језика.

Никада се савремена бајка у потпуности није могла одвојити од народне. Нит која повезује праисконско и савремено чврсто стоји попут симболичног моста како би се допрло до истинског мишљења човека, а међусобни утицаји допринели су да бајка као врста добије нову садржину и тонове, да се осавремени и покуша де задовољи дух модерног детета.

Потпуно истоветни мотиви препознају се у бајкама са различитих простора, разних народа и у разна доба, независно од начина преношења и међусобних утицаја. Сличност бајки у различитим поднебљима инспирисала је неке теоретичаре, као што је Ерих Фром, да заступају идеју о универзалном језику симбола. Фром је покушавао да разјасни функционисање тог језика у бајци, сну, миту, ритуалима и савременим романима. Тај универзални језик симбола одраз је унутрашњег стања и духовних искустава аутора и извођача. У

манифестној фабули бајке која је испричана овим, данас симболичким јези-ком, догађаји се одвијају у простору и времену, а заправо она права, скривена прича говори нам о унутрашњем, психолошком искуству, нашим емоцијама, жељама, конфликтима и надама. Пут до самоостварења или самоиспуњења дуг је и неизван, за разлику од јунака бајке коме то редовно полази за руком.

Бајка, међутим, може да буде и страшна – у истинском смислу речи. Али не због тога што у њој често има много насиља, крви, страха и оружја и што се деца плаше док о томе читају, нити због тога што родитељи морају да замењују речи, тумаче значења и дејства док деци препричавају бајке. Страшно је што се многе ствари из бајки – збиља дешавају. Можда су бајке пророштва, или боље речено – имају пророчку моћ, будући да се у највећем броју случајева и остварују. Изгледа идилично данас замислити Црвенкапицу како иде сама кроз парк или шуму, јер су новине пуне црних хроника и вести о нападнутим девојкама и незаштићеној деци. Али, још страшније је када се неко препозна у Алибаби са четрдесет разбојника. Без алузија, али и без илузија, молим! А, ако се неко препозна: зна се – цензура, мада је вербални деликт, наводно, одавно укинут. Не мора да се посегне за расправом у којој ћете ви као бајкописац бити на тапету. Можете смислити, па чак и написати бајку о томе, али ко ће вам је објавити? Чувајте је у вашој заоставштини, свакога дана љубоморно је сами себи читајте од јутра до мрака, наслађујте се без престанка, па је онда сакријте између страница неке дебеле књиге, исто као што сте најопасније идеје и поруке сакрили између редова, и будите сасвим сигурни да ће вас она, али и они надживети! Тако, са позиције креатора (а многи би рекли и: мистификатора, узурпатора и фалсификатора) бајке – ви директно добијате главну или неку од споредних улога у новој животној бајци. Како на филму, тако и у бајци: ко преживи – он ће причати и препричавати причу. Онако како је било, или онако како је требало бити. Неко ће издржати као досије у бункеру, други неће сами прећи мост, а трећи ће остати у мраку и хладу – чекајући неки залутали и топлији сунчев зрак да им угреје смрзнута тела и промрзле кости. Али, то не значи да бајкописци не треба да наставе да измишљају бајке (читајте: да пишу и живе у бајкама), јер то би значило да не пада снег да свака зверка открије свој траг. Реалисти и сада кажу да не верују у мистичност бајке, исто као што нису веровали ни онда када су на неки мистериозан начин прелако и пребрзо спајали један са другим крајем, али ни надреалисти се не желе предати данас, јер с правом тврде да фантастичнијих примера никада није било!

И тако, по навици, док још увек деци читамо бајке, сматрајући да бар они верују у њих, побуни се понекад и дете у нама, не желећи више да говори и слуша лажне речи, без обзира на то да ли се оне односе на шуму или прашуму, на вукове или медведе, на ајкуле или шкољке, на тврдице или лопове. Зна се да бајке имају добре и лоше јунаке, лепе и ружне ликове, исто као што и људи

имају лепа имена а ружне надимке, тако се и бајкописци и теоретичари споре око тога шта је чудно а шта чудесно.

И док данас, у виртуелном времену, у дигиталној ери, у помешаној сајбер стварности, сањамо о Аладиновој чаробној ламби, или маштамо о још чаробнијој фрули, богове, краљеве и принцезе не морамо ни да замишљамо – јер их свакога дана све више виђао на улици или на телевизији! А телевизија није филм, тамо протагонисти нису обучени у туђе костиме, они не играју друге, већ углавном приказују себе, без шминке која се топи под светлима рефлектора. Па како онда да гледаоци не верују у оно што слушају и гледају? Мада ни бајке нису што су некад биле. Данас нам се са телевизијског екрана (преко видео-игрица, анимација, мјузикала) бајка враћа у свом измењеном виду, са опасном тенденцијом да, усвајајући естетику окрутног и ружног, прерасте у антибајку или хорор – не нудећи перспективу срећног краја.

Десанка Максимовић је градила бајковите замкове „од самих истина“, Бранко Ћопић је од аутобиографског материјала свог грмечког детињства стварао замаштане приче испод змајевих крила. Игра зрнаца песка или дах ветра, ход мрава или јесењи лет последњег листа, ситни покрети и збивања на маргини нашег опажања покретали су стваралачку имагинацију Стевана Раичковића. Бранко В. Радичевић је у својим бајкама решавао крупне проблеме човековог одупирања отуђењу, Гроздана Олујић, попут Златопрсте, везе свој сјајни вез и припрема гозбу духа на златним тањирима својих бајки, Тиодор Росић прошлост као чаробним штапом претвара у будућност, Марко Цепенков преко једне обичне птице (роде) дефинише порекло свога народа, Славко Јаневски зашећерује судбину једног детета, Видое Подгорец прави бајке о свему чега се дотакне, Светлана Христова Јоцић призива царице, принцезе и своје недосањане снове...

То су мајсторски саткане бајковите приче, оних који не гледају само очима и не виде само оно што је видљиво. Циљ литературе је, као и циљ живота, да се увек иде даље. Да се наставља „одрастање“. Тенденција света бајковитих прича јесте да докаже како је немогуће, у ствари, могуће.

Велики је значај бајки за дечју психу и то се може закључити њиховим дубинско-психолошким тумачењем. Бајке су „деликатно штиво“ (садрже превише жестоких и сурових слика и сцена, које могу да повреду нежно дечје унутрашње биће). Бајке не само што развијају машту већ нуде и готове моделе за разрешавање разних проблема са којима се суочава дете (на пример, превазилажење страха). Бајка подстиче, конституише и утемељује општу културу личности ученика. Преко бајке се ученици уводе у уметничку књижевност, у самостални рад на књижевном делу, што је основа за развијање заинтересованости за књигу уопште и мотивација за индивидуално литерарно стваралаштво.

Позиција ученика може и мора бити активна. Наставник приликом свог посредовања не треба да остварује доминацију, већ да упућује на читање са

истраживањем и доживљавањем, које покреће дубоке емоције у дечјој души и чини да се конкретно дело и писац заволе као две пожељне и трајне вредности. Нова добра књига је изазов и знатижеља, па се ученик не сме претворити у равнодушног и немотивисаног читаоца.

Иновативни приступ лектури у основној школи допринеће да деца заволе књижевност. Школска лектира као предметно подручје у оквиру наставе матерњег језика доприноси стицању сазнања о специфичностима књижевног дела, али и верификацији квалитета ученичких активности. Они самостално и са наставником врше садржинску, идејно-тематску, језичко-стилску и психолошку анализу приликом интерпретације књижевног дела. Зато су важни облици, методе и квалитет њихове узајамне комуникације, јер сваки књижевни жанр је специфичан, па не постоје шаблони, а резултати зависе од личних могућности наставника, али и личних способности ученика, које се у наставној пракси морају саображавати и надопуњавати. У вези са читањем лектуре данас се најчешће постављају следећа питања: *да ли ученици читају, колико читају, шта читају и како читају*, али иста ова питања могла би се поставити и њиховим наставницима. Промењени животни услови и измењена духовна слика данашње цивилизације нужно намећу питање *колико* бајка данас може да буде ученицима занимљива. Иначе, приликом обраде лектуре коју чине бајке, користе се различити облици рада: фронтални, групни, тандемски и индивидуални. Акцент се обично ставља на садржај дела, главне ликове, пишчев стил, стилске фигуре. Најчешће употребљавани епитети су: чудесно, необично, фантастично, чаробно, као и указивања да се говори о добру и злу, лепом и ружном, наивности и сналажљивости, оштроумности и глупости, милости и грубости, истини и лажи, поштењу и подлости, као и о многим другим контрастима, супротстављеним особинама и антагонизмима. Бајке уче и подучавају, или боље речено васпитавају о правдољубивости, поштовању, дружељубивости, солидарности, верности. Притом, понављају се и утврђују универзалне поруке, искуства и значења: *истина увек побеђује, пошћење се исплаћује, зло се кажњава* и слично.

Читањем се откривају многе истине, а читање се усавршава управо самим читањем. Лектира подстиче процес правилног, логичког и естетског читања. Ученици у млађим разредима уче, пре свега, како да савладају технику читања. Значајно место у свему заузима бајка. Као једна од најранијих приповедачких форми, она је својом једноставном композицијом и изразом обогатила детињство деце широм света, што важи, наравно, за српску и македонску бајку.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Адамческа (1994): Адамческа Снежана, *Методски прирачник за ученичкаџа лекџира* (I–IV оделение), Скопје: Легис.
- Von Franz (2007): Marie-Louise von Franz, *Инџерџреџација бајки*, Загреб: Библиотека Анима.
- Вуколић (2000): Никола Вуколић, Бајке – метафоричко огледало свијета, *Деџињсџиво*, 1–2, Нови Сад.
- Јоксимовић (2010): Биљана Јоксимовић, *Реџеџиџа лекџире у основној школи*, Врање: Учитељски факултет.
- Кајоа (1971): Роже Кајоа, Од бајке до Science Fiction, *Књижевна криџиџка*, 5–6, Београд.
- Лукић (1960): Драган Лукић, *Бајка у живоџу геџеџа*, Београд: Рад.
- Љуштановић (2007): Јован Љуштановић, *Мале бајке* Стевана Раичковића у контексту српске реџеџиџе Ханса Кристијана Андерсена, *Зборник Маџиџце срџске за књижевноџи и језик*, 1, Нови Сад.
- Македонскиоџи јазик во џраџиџкаџаџа* (2008): Скопје: Филолошки факултет – Скопје: Дом на просветни работници на Македонија – Прилеп: ОУ Блаже Конески.
- Максимовић (1985): Десанка Максимовић, *Ако је вероватиџи мојој баки* (приче и бајке), приредило Слободан Ракиџић, Београд: БИГЗ.
- Николић (2006): Милија Николић, *Методика наџтаве срџскоџи језика и књижевноџи*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Олујић (2006): Гроздана Олујић, Међужанровски односи: бајка и фантаџична прича, *Узданица*, часопис за језик, књижевност, уметност и педагошке науке, III/1–2, Јагодина: Педагошки факултет.
- Петковска (2008): Благица Петковска, *Методика на креативнаџа наџтава џо џредметоџи македонски јазик во нижиџиџе одделенија во основноџи училиџиџе*, Скопје: Магор.
- Петковска (2008): Благица Петковска, Настава књижевности и сувремене методе и технике читања и писања у нижим разредима основне школе, Међународни научни скуп, Загреб.
- Петрески, Арсовска и др. (2001): Христо Петрески, Тамара Арсовска и др., *Нова лекџира за основниџе училиџиџа*, Скопје: Феникс.
- Петровић (2007): Тихомир Петровић, *Иџторија срџске књижевноџи за деџу*, Нови Сад.
- Пијановић (2005): Петар Пијановић, *Наивна џриџа*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Проп (1982): Владимир Проп, *Морфолоџија бајке*, Београд: Просвета.
- Проп (1990): Владимир Проп, *Хиџторијски коријени бајке*, Сарајево: Свјетлост.
- Росић (2011): Тиодор Росић, *Син цвеџи*, Скопје: Феникс.
- Савремена књижевноџи за деџу у науџи и наџтави* (2010): Зборник радова (посебна издања), Научни скупови, књ. 10, Јагодина: Педагошки факултет.
- Смиљковић (2006): Стана Смиљковић, *Ауџорска бајка*, Врање: Учитељски факултет.

Смиљковић (2008): Стана Смиљковић, Чудесно, фантастично и реално у бајкама (по Цветану Тодорову, Карлу Густаву Јунгу, Владимиру Пропу и Бруну Бетелхајму), *Детињство*, 1–2, Нови Сад.

Смиљковић (2009): Стана Смиљковић, Књига за децу – отворени систем знакова и значења, *Детињство*, 3, Нови Сад.

Спасевски (2007): Мито Спасевски, *Аналистички студији и оисервацији за литеративрајта за деца*, Скопје: Студентски збор.

Спасевски (2007): Мито Спасевски, *Литеративрајта за деца*, Скопје: Аутопринт.

Тодоров (1987): Цветан Тодоров, *Увод у фантасиичну књижевност*, Београд: Рад.

Тодоров (2006): Нада Тодоров, Бајка у настави српског језика и књижевности у основној школи, *Норма*, 1, Сомбор: Педагошки факултет.

Цепенков (2011): Марко Цепенков, *Сиљан и ширкоји*, Скопје: Феникс.

Црнковић (1984): Милан Црнковић, *Дечја књижевност*, Загреб: Школска књига.

Чуб (2011): Наталија Чуб, *Азбука храбрости: бајкоитеративрајта*, Београд: ЈРЈ.

Hristo Petreski

The University of Audiovisual Arts, European Film Academy, ESRA
Skopje

SERBIAN AND MACEDONIAN AUTHOR'S FAIRYTALE IN TEACHING

Summary: We take into consideration the advantages of methodological interpretation of Serbian and Macedonian fairytale by applying the analytical and synthetical and also the comparative method. It is the fairytale's poetic that is interpreted, its significance, messages and role in the child's spiritual, health and the development of sobriety. In conclusion, we may say that students are introduced into artistic literature and also into the individual working on the literal piece. This is the base for interest development for the book in general as well as the motivation for individual literal creativity.

Key words: Author's fairytale, Serbian fairytale, Macedonian fairytale, reading, poetic